

Pantelia, Maria C. *Thesaurus Linguae Graecae: A Bibliographic Guide to the Canon of Greek Authors and Works*. Oakland: University of California Press, 2022.

Pesëdhjetëvjetori i projektit kapital *Thesaurus Linguae Graecae* u shënuar vitin e kaluar me publikimin e një udhëzuesi biografik për kanonin e autorëve dhe veprave greke. Siç thekson në parathënie udhëheqësja e tij aktuale Maria Pantelia, është projekti i parë që krijon një korpus digjital tekstesh nga shkencat humane. Pjesë e suksesit gjigant është kanoni i autorëve dhe i veprave, i cili përmban të dhëna biografike dhe bibliografike dhe është një standard i zbatuar në të gjitha projektet digjitale greke. Pas kanonit të botuar në vitin 1990, ky udhëzues biografik është njëkohësisht një përditësim dhe festim i asaj që është arritur. Botimi i shtypur ofron shumë më tepër se kanoni i disponueshëm në rrjet, përkatësisht tërësinë e asaj që është arritur në pesë dekadat e fundit. Nuk ka nevojë të theksohet aksesueshmëria dhe dobia e një libri të shtypur kundrejt formateve digjitale.

Pas parathënies vjen historia e shkurtër e projektit. Përpyqjet për të krijuar një leksik të plotë grek fillojnë me tipografistin Henri Etienne (Stephanus, shekulli XVI), dhe pas një periudhe të gjatë hezitimi përfundojnë me arritjen e një filologu klasik të ri me një baba të pasur. “Thesari i gjuhës greke” u krijua zyrtarisht në vitin 1972 në Universitetin e Kalifornisë, Irvine. Vendimi kritik u mor shpejt se projekti nuk do të krijonte një fjalor gjithëpërfshirës, por një koleksion tekstesh që më vonë do t’i shërbenin këtij qëllimi. U caktuan kufijtë e korpusit dhe u krijua sistemi *Ibycus* për kërkimin dhe kodi *Beta* për kodim (ende aktuale). Fillimisht në Kore, më pas në Filipine dhe në dekadat e fundit në Kinë, tekstet shtypeshin me karaktere *Beta*, pastaj ktheheshin në Shtetet e Bashkuara dhe kontrolloheshin me softuer të veçantë. Kompjuteri *Ibycus* dhe softueri i përshtatshëm luajtën një rol të madh në zhvillimin e përpunimit të teksteve, por më

vonë u zhvilluan aplikacione të tjera për të kërkuar CD-ROM në mikrokompjuterë. Pantelia pasoi Brunneri në vitin 1996, dhe në vitin 1999 u krijua një infrastrukturë e re softuerike, e ndjekur nga një migrim i lodhshëm nga sistemi *Ibycus* dhe nga krijimi i diskut *TLG-E*. Në vitin 1999, u regjistrua një markë tregtare dhe në vitin 2001 projekti u transferua *online*. Zgjerimi i shpejtë i korpusit u mundësua nga sistemi i ri i verifikimit dhe korigjimit dhe u krijua gjithashtu një korpus i shkurtuar me akses të hapur. Disa gjenerata të serverëve kanë ndryshuar në shërbim të nevojave të përdoruesve. Sot korpusi është tri herë më i madh se CD-ROM-i *TLG-E*, dhe kanoni është zgjeruar dhe rafinuar shumë (përcaktuar numra katërshifrorë për autorët dhe trashifrorë për veprat, sistem kompleks citimesh). Është e paqartë pse autori i referohet rëndësisë së përfshirjes së teksteve bizantine në kanon vetëm në fund të këtij nënkapitulli dhe në një paragraf të veçantë. Në nënkapitullin e shkurtër vijues, është paraqitur përpjekja shtesë për t'i mbledhur dhe dokumentuar të gjitha karakteret alfabetike dhe joalfabetike greke, pas së cilës gjithsej 215 u përfshinë në standardin *Unicode*. Pastaj vjen nënkapitulli për lematizimin e korpusit, i cili sigurisht paraqet një sukses të madh me njohjen e arritur të 98,4% të formave të fjalëve greke, dhe në këtë kuadër u digjitalizua fjalori *Liddle-Scott-Jones*, pastaj një numër fjalorë të tjerë. Në vitin 2015, u hap një uebsajt i ri, me një sërë veçorish shtesë që zgjeruan shtrirjen dhe funksionalitetin e sistemit. Pesëdhjetëvjetori i projektit ishte e mundur të festohej në vitin 2022 me krenari për atë që është arritur.

Kapitulli vijues paraqet klasifikimet dhe konventat e aplikuara në kanonin e autorëve dhe veprave greke, të cilët u rritën nga një doracak për ekipin që punonte mbi projektin në një udhëzues biografik për botimet më domethënëse të shtypura (pothuajse 4.500 autorë të vëzhguar deri në vitin 2022). Puna për kanonin u zhvillua në pesë etapa me korniza kronologjike, me një hapësirë të gjerë përparimi në periudhën bizantine dhe të shekullit të ri. Çdo njësi përmban tre komponentë: autor, vepër dhe botim të shtypur. Çdo autor ka një numër katërshifror (intervale të caktuara për periudha të caktuara), por edhe disa vepra të mbledhura për të cilat nuk ka autor ose autori është i panjohur, siç është *Dhiata e Re*. Pranë emrit të autorit mund të jenë emra alternativë, koha në të cilën ai lulëzoi dhe shkurtoi epitete (gjenerike, gjeografike ose gjenerike jostandarde). Renditja e autorëve bëhet sipas emrit ose mbiemrit me të cilin njihen, pa latinizim për periudhat e vona, por me kllapa katrore për ato që mezi dëshmohen dhe me kllapa këndore për autorësinë e dyshimtë. Ndryshe nga datat e lulëzimit të autorit, të cilat jepen rregullisht siç njihen, ato të veprave ofrohen shumë rrallë, edhe pse janë në kanonin *online*. Në përgjithësi, rregullat

e kanonit janë mjaft intuitive dhe nuk është nevoja të paraqesim këtu përjashtimet e ndryshme, por të përfshihet si një epitete i gjenerik jostandard i atij nga legjendat për kthimin e Kostandinit XI Paleologut është vërtet shumë e pazakontë. Një konventë tjetër interesante është caktimi i numrave të ndryshëm trashifrorë në botime të ndryshme të një veprë, për shembull *Iliada*. Referencat e kryqëzuara dhe numërimi i fjalëve janë sigurisht shumë të dobishme. Për arsye praktike tregohet vetëm forma kryesore në të cilën ruhen veprat, ndaj inkurajohet përdorimi i literaturës së specializuar. Autori pretendon se tekstet në korpus janë më të sakta se ato në botimet e shtypura për shkak të kontrolleve komplekse dhe korigjimeve të bëra me softuer të veçantë. Për lehtësi kërkimi, versioni *online* i kanonit përmban etiketa të shumta klasifikimi për vepra individuale. Në fund të këtij kapitulli, shpjegohen një sërë etiketash të pazakonta, më shumë për audiencën e përgjithshme sesa për audiencën e specializuar.

Pantelia vendosi të shprehë falënderimet e saj pas prezantimit të klasifikimeve dhe konventave, dhe para listës së shkurtesave bibliografike, të ndjekur nga kodet dhe simbolet. Vetë kanoni titullohet “Udhëzues bibliografik për autorët dhe veprat greke”, është renditur sipas alfabetit dhe lë një përshtypje mjaft informatike. Natyrisht, ai zë pjesën më të madhe të këtij botimi (f. 1-808) dhe pasohet nga një tregues në të cilin autorët (veprat me kursiv) renditen sipas numrit që u është caktuar dhe përshkruhen vetëm me një epitete. Këtu është fundi i këtij kanoni të shtypur, në të cilin kam vënë re një numër të vogël gabimesh shtypi. Sigurisht që përfaqëson jo vetëm kurorën e një pune shumëvjeçare vetështeruese të investuar nga specialistë të shumtë, por edhe një festë të gëzimit të pakorruptueshëm të miliona të përkushtuarve në këtë parajsë filologjike digjitale. Projekti *Thesaurus Linguae Graecae* është, pa dyshim, një nga arritjet më të mëdha të njerëzimit.

Jovica Grozdanovski